

**STICHTING
MENNO VAN COEHOORN**

JAARVERSLAG

OVER

1968

STICHTING MENNO VAN COEHOORN

---

opgericht 18 april 1932

Beschermer:

Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden

Ere-Voorzitter:

L.J. Spanjaardt Speckman,
Generaal-Majoor der Genie b.d.

J A A R V E R S L A G

o v e r

1 9 6 8

J. Smeets

De Stichting, genoemd naar Neerlands grote vestingbouwmeester, Menno baron van Coehoorn (1641 - 1704), directeur-generaal der fortificatiën onder Koning-Stadhouder Willem III, stelt zich ten doel:

"de instandhouding van oude buiten militair gebruik gestelde vestingwerken in Nederland, als gedenktekenen van geschiedenis en kunst en als natuur-monumenten, zodoende bij te dragen tot het bewaren van zinnrijke overblijfselen en eerbiedwaardige tradities uit ons nationaal verleden en tevens in het Nederlandse volk de zin voor kunst en natuurschoon te ontwikkelen en te bevorderen".

(Art. 2 der Statuten)

We denken aan het fort bij Rijnauwen dat, wat zijn bouwvorm aangaat een unicum is in de rij der werken van de v.m. Nieuwe Hollandsche Waterlinie.

Op volkomen ongebruikelijke wijze ging dit, ook uit landschappelijk oogpunt, zeer fraaie fort, over aan een instantie die, krachtens haar oorsprong en doelstelling een bewaarster van "Zinnrijke overblijfselen en eerbiedwaardige tradities uit ons nationaal verleden" zou moeten zijn. En, waarom werd dit oude fort begeerd? Om er een modern bouwsel als een sterrenwacht, natuurlijk met de nodige bijgebouwen, op te plaatsen. Als motief gold: Het complex zal dan zo heerlijk nabij de overige universiteitsgebouwen komen te liggen.

En, de oude sterrenwacht van Utrecht staat toch ook op een oud bastion van de v.m. vesting. Vreemd, in het buitenland plaatst men dergelijke instrumenten om de hemel af te speuren vaak juist zo ver mogelijk van de lichtuitstralende metropolitans. Schrijver dezès bezocht voor enkele jaren de sterrenwacht van de universiteit van Toronto, Ontario, Canada. Deze ligt op ca. 30 miles ten noorden van deze universiteitsstad, op een hoog terrein tussen Richmond Hill en Oak Ridges.

Waarom vragen wij ons af, voor de Utrechtse sterrenwacht geen plaats gezocht b.v. op de ca. 60 m. boven A.P. liggende Stompert, nabij Soesterberg? En dan het excuus, dat ook de tegenwoordige sterrenwacht op een oud bastion is gebouwd.

Hadden in het bouwjaar van deze sterrenwacht de Bond Heemschut en onze Stichting bestaan, dan zou evenzeer een fel protest zijn gehoord. Immers, door de bouw hiervan werd een mogelijke restauratie van, ook dit unieke vestingwerk voor goed onmogelijk gemaakt.

Dit bastion is n.l. daarom van zo bijzondere betekenis, omdat het een van de eerste stenen bol-

werken is geweest, die in de jaren 1537-1558 te Utrecht werden aangelegd, naar het toenmaals naar onze streken overgebrachte Nieuw Italiaanse Systeem, waarnaar ook de bolwerken van het Italiaanse Verona waren opgebouwd.

De Stichting Menno van Coehoorn wil werkelijk niet iedere aardophoging van historische betekenis verheffen tot een Nationaal Monument, zoals dit b.v. in de U.S.A. te doen gebruikelijk is.

Voor het behoud echter van de resten die, door hun vormgeving en uitbeelding van een bepaald tijdperk in de Nederlandse Vestingbouw getuigen, zullen wij pal moeten staan en verwachten hiervoor dan ook de nodige hulp en steun van overheids-lichamen en particulieren. In velerlei opzicht ontbrak die steun in het verslagjaar ook weer niet.

Zo werden subsidies ontvangen van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de Provincie Noord-Brabant en de Gemeente Willemstad; al zouden wij genoemde instanties wel ernstig in overweging willen geven, te willen overdenken dat meerdere armslag voor onze Stichting op financieel gebied, haar werk ongetwijfeld zou stimuleren en bevorderen.

Ook de financiële bijstand van een groot aantal gemeenten, onze donateurs en begunstigers, wordt door ons ten hoogste gewaardeerd.

De samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en andere officiële lichamen, alsmede die met onze correspondenten, stemt ons tot grote erkentelijkheid.

Moge het vervolg van dit jaarverslag hier verder van getuigen.

B E S T U R E N

(Voor adressen zie bijlage I)

HOOFDBESTUUR

Aan de Beschermheer van de Stichting, Z.K.H. Prins Bernhard werd ook dit jaar weer een exemplaar van het jaarverslag aangeboden, waarvoor namens Z.K.H. dank werd betuigd.

Bij besluit van de Jaarvergadering van het Hoofdbestuur werd aan de afgetreden voorzitter van de Stichting, de heer L.J. Spanjaerdts Speckman het Ere-voorzitterschap aangeboden.

Verder kwamen in de samenstelling van dit college de volgende wijzigingen voor.

In de plaats van de heer J.M. Hage te Amsterdam, die de vereniging "Hendrick de Keyser" in het Hoofdbestuur vertegenwoordigde, is door deze vereniging als opvolger aangewezen de heer drs. C.J.A.C. Peeters te Amsterdam.

Burgemeester P.B. Bouman die de gemeente Willemstad vertegenwoordigde, ging de gemeente De Lier in Zuid-Holland dienen.

In zijn plaats benoemde het gemeentebestuur van Willemstad, zolang de vacature duurt, de waarnemend burgemeester mr. H. Pop, tevens in dezelfde functie te Dinteloord.

DAGELIJKS BESTUUR

In de samenstelling van het dagelijks bestuur kwam geen verandering.

De regelmatige vergaderingen werden gehouden in een door de Rijksgebouwendienst daartoe welwillend beschikbaar gesteld lokaal.

Ook het archief en de kleine bibliotheek vonden in deze ruimte een plaats.

JAARVERGADERING VAN HET HOOFDBESTUUR

Op woensdag 24 april 1968 werd in de, door de Directie welwillend beschikbaar gestelde vergaderzaal van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de vijf-en-dertigste jaarvergadering van het Hoofdbestuur gehouden.

Inclusief de zes leden van het dagelijks bestuur, hadden 16 leden aan de oproep gehoor gegeven. Verder waren van de leden 8 heren met en 9 zonder kennisgeving afwezig.

De vergadering stond onder de leiding van de heer W.F.K. Engelbrecht die de aanwezige leden welkom heette en met enkele gevoelvolle woorden herdacht het overlijden van het erelid van de Stichting, tevens een van de oudste leden van het Hoofdbestuur, de heer W.H. Schukking. Met enkele ogenblikken eerbiedige stilte werden door de vergadering, deze woorden van gedachtenis en respect onderstreept.

In deze stille herdenking waren ook betrokken de in het verslagjaar overleden begunstigers, de heren Recourt en Voogt.

De heren Jhr. ir. A.J. van der Brandeler en mr. J. Korf, die voor het eerst een jaarvergadering van de Stichting bijwoonden, werden in het bijzonder welkom geheten.

Een kleine huldiging betrof de heer L.J. Spanjaardt Speckman, de met ingang van het verslagjaar afgetreden voorzitter.

Sedert 1 november 1956, zo memoreerde voorzitter Engelbrecht, heeft hij met grote kennis van zaken en wijs beleid de Stichting geleid en moest deze belangrijke functie neerleggen om meer tijd vrij te maken voor het voltooien van het door de Studie-commissie begonnen werk, de "ATLAS van historische vestingwerken in Nederland".

Het was de voorzitter een groot genoegen aan de heer Spanjaardt Speckman het besluit bekend te maken, dat het Hoofdbestuur reeds van tevoren,

bij referendum eenstemmig had genomen, n.l. de scheidende functionaris de titel van Erevoorzitter van de Stichting aan te bieden. De aanbieding was vergezeld van een oorkonde. De heer Spanjaerd Speckman sprak tenslotte de wens uit, dat hem de tijd zal worden geschonken, gezondheid en leven, om het werk aan de ATLAS af te kunnen maken.

De secretaris en penningmeester zagen de door hen uitgebrachte jaarverslagen zonder veel kritiek door de vergadering aangenomen. Na het aanhoren van conclusies van de commissie ingevolge artikel 4 van het Huishoudelijk Reglement (controle-commissie) volgde de décharge van het Dagelijks Bestuur voor het door hem in het jaar 1967 gevoerde beheer; ook werd voor het jaar 1968 een nieuwe controle-commissie benoemd.

De reglementaire bestuursverkiezing had ten gevolge, dat de aftredende heren: L.J. Spanjaerd Speckman, mr. P.J. van der Mark, N.J.C. Cramer, ir. H. Weezeman en E.D. van Wijngaarden in het Hoofdbestuur en de heer Jhr. ir. Six van Wimmenum in het Dagelijks Bestuur werden herkozen.

Tijdens de besprekingen kwamen een aantal belangrijke zaken ter sprake, waarvan er enkele hier worden vermeld.

1. De ontluistering van het "Ravelijn op de Zoom". Niettegenstaande 70 % van de bevolking van Bergen op Zoom, in een referendum haar veto hiertegen uitsprak, keurde de Minister van CUREMA het besluit van de Gemeenteraad goed om op dit vestingwerk een muziekschool te doen bouwen.
2. De a.s. "Eerste spade" ceremonie, als een begin van de restauratie-werkzaamheden van wallen van Heusden.
3. De toekomst van het "Fort bij Rijnauen".

Zal het mogelijk zijn de dreiging van een bebouwing in dit vestingbouwkundig verdedigingswerk te voorkomen? Geadviseerd werd als uiterste poging om dit te voorkomen, een beroep op de Kroon te doen.

4. Het is in het algemeen gewenst de correspondenten op het hart te drukken, bij procedures over bestemmingsplannen in hun rayon, bijzonder op hun hoede te zijn. Het bureau van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten te 's-Gravenhage, beschikt over alle bestemmingsplannen.
5. De wenselijkheid wordt naar voren gebracht om de Pers van plaatsen waarover in het jaarverslag wordt gehandeld, een exemplaar hiervan ter bespreking toe te zenden.
6. WILLEMSTAD. Betreurd wordt dat de vernieuwing van de Erfpacht, na 4 jaren nog steeds niet is tot stand gebracht. Ook dat het Ministerie van CUREMA schijnbaar niets voelt voor de overname van de v.m. vestingwerken in materiëel beheer.
7. Gewezen wordt op de grote propagandistische waarde van een door de Stichting te organiseren vliegtocht over de belangrijkste v.m. vestingen. Hiervoor zou een bedrag van f 60,-- à f 75,-- per deelnemer moeten worden gevraagd.
Donateurs en begunstigers zouden zich hierover eens moeten uitspreken.

FINANCIËEL OVERZICHT

Gewoontegetrouw volgt onderstaand een overzicht van de baten en lasten van de Stichting betreffende het jaar 1968, waarbij te Uwer oriëntatie eveneens de desbetreffende bedragen van het jaar 1967 zijn vermeld.

Het voordelig saldo "Algemeen" bedraagt in 1968 f 672,11; in 1967 beliep dit saldo f 755,59.

Was in 1967 nog sprake van een voordelig saldo inzake de exploitatie "Willemstad" (ad f 644,11), in 1968 moet een nadelig saldo ad f 1.126,54 vermeld worden.

Het op de balans per ultimo 1968 voorkomende saldo-verlies ad f 3.670,60 is als volgt samengesteld:

Jaar	Saldo "Algemeen"		Saldo "Willemstad"		Saldo "Stichting"
	Voordelig	Nadelig	Voordelig	Nadelig	Nadelig
1965	f 1.369,93	f --,--	f --,--	f 9.039,36	f 7.669,43
1966	" 871,66	" --,--	" 2.181,90	" --,--	" 4.615,87
1967	" 755,59	" --,--	" 644,11	" --,--	" 3.216,17
1968	" 672,11	" --,--	" --,--	" 1.126,54	" 3.670,60
	-----	-----	-----	-----	-----
Saldo	f 3.669,29	f --,--	f 2.826,01	f 10.165,90	f 3.670,60
	-----	-----	-----	-----	-----

In de periode 1965 t/m 1968, heeft derhalve de exploitatie van "Willemstad" uiteindelijk een NADELIG SALDO opgeleverd van:

f 10.165,90
 " 2.826,01

f 7.339,89

terwijl "ALGEMEEN" een VOORDELIG SALDO in deze periode aangeeft van:

" 3.669,29

zodat uiteindelijk een NEGATIEF SALDO resulteert van:

f 3.670,60

	Lasten		Baten	
	1968	1967	1968	1967
<u>Algemeen</u>				
Contributies	f	f	f 2.952,25	f 2.825,50
Interest			" 840,40	" 807,70
Bijdragen derden	" 35,--	" 35,--	" 50,--	" -,--
Secretariaat	" 633,16	" 664,87		
Diverse kosten	" 1.314,38	" 1.041,74		
Rente Fondsen	" 1.188,--	" 1.136,--		
<u>Voordelig saldo</u>	" 672,11	" 755,59		
	<u>f 3.842,65</u>	<u>f 3.633,20</u>	<u>f 3.842,65</u>	<u>f 3.633,20</u>
<u>Willemstad</u>				
Opbrengsten	f	f	f 618,50	f 558,50
Bijdragen Rijk, Provincie en Gemeente			" 9.600,--	" 9.350,--
Lonen en Sociale lasten	" 9.515,37	" 8.880,97		
Diverse onderhoud	" 1.643,--	" 96,20		
Diverse kosten	" 186,67	" 287,22		
<u>Voordelig saldo</u>		" 644,11		
<u>Nadelig saldo</u>			" 1.126,54	
	<u>f 11.345,04</u>	<u>f 9.908,50</u>	<u>f 11.345,04</u>	<u>f 9.908,50</u>

STUDIE-COMMISSIE

De in het vorige jaarverslag uitgesproken verwachting, dat nog in dit verslagjaar de aflevering Zuid-Holland van de "Atlas van historische vestingwerken" zou kunnen verschijnen is helaas niet in vervulling kunnen gaan.

De tekst is wel persklaar, maar met de verzorging van het illustratieve gedeelte ontstonden weer moeilijkheden waardoor de streeftijd, eind december 1968, niet kon worden gehaald.

De commissie hoopt in het voorjaar in staat te zijn dit deel IV van de Atlas te kunnen doen verschijnen.

Door tijdgebrek kon ook niet aan het voornemen worden voldaan, om in dit jaarverslag, als bijlage, enkele aanvullingen en verbeteringen van de eerder verschenen afleveringen te kunnen publiceren.

De commissie was ook in het afgelopen jaar weer behulpzaam met het controleren van de lijsten van op de monumentenlijst te plaatsen objecten in het land, i.c. de resten van v.m. vestingwerken.

CORRESPONDENTEN

De taak van de correspondenten wordt in "AANWIJZINGEN" als volgt omschreven:

"De correspondent stelt zich zoveel mogelijk door persoonlijk bezoek op de hoogte van de inrichting en toestand van de historische vestingwerken in zijn/haar ressort. Hij/zij ontvangt van de secretaris van de Stichting een opgave van de namen en ligging der vestingwerken."

In een ander artikel lezen we:

"Van veranderingen aan de bedoelde vestingwerken of van plannen voor die veranderingen,

zendt de correspondent bericht aan de secretaris van de Stichting, al of niet met adviesnopens de te treffen maatregelen."

Wanneer dit systeem goed werkt, blijft het dagelijks bestuur doorlopend op de hoogte van wat er met de vestingwerken in de verschillende rayons (zie bijlage II) gaande is.

Meestal kan dan veel kwaad in het beginstadium worden herkend en tijdig bestreden worden.

In het verslagjaar werd door de correspondenten ook weer goed werk verricht.

Van de heren dr. J. Belonje, H. Stam, dr. J.S. van Wieringen, mr. G.A. Bontekoe, L.H. Postema, ir. J.D.M. Bardet en L.J. Morreau kwamen belangrijke mededelingen en rapporten binnen.

De correspondent voor Willemstad, de heer W. Maris J.Azn., had ook dit jaar weer het leeuwen-aandeel, in verband met zijn beheer en toezicht op de vestingwerken namens de Inspectie der Domeinen, zolang de Erfpacht nog niet weer aan de Stichting is toegewezen.

Alle correspondenten en in het bijzonder de laatstgenoemde, worden hierbij dank gebracht voor hun medewerking.

De volgende mutaties deden zich in de kring der correspondenten voor:

In de plaats van de heer C.A. de Bruijn, die op zijn verzoek van deze functie ontheven werd, heeft het dagelijks bestuur benoemd de heer C.G. Scheltema, huis-architect te Naarden.

Verder was het voor het dagelijks bestuur een groot genoegen de heer dr. Jan Ploeger te Pretoria, een bekende figuur in de "Afrikaanse Heem-schutwereld", bereid te vinden om in zijn land, waar nog vroeger Nederlandse vestingwerken te vinden zijn, als correspondent voor de Stichting op te treden.

CONTACTEN EN PROPAGANDA

België

Met onze Belgische zusterorganisatie, de Simon Stevinstichting, werd een regelmatig contact onderhouden.

Door een aantal van onze begunstigers werd deelgenomen aan de "uitstap" naar Noord-Frankrijk, waar o.a. de steden Maubeuge, Bavai en Le Quesnoy werden bezocht.

Van onze zijde ging er een uitnodiging naar België om deel te nemen aan de excursie naar de vesting Naarden.

Enkele gegevens betreffende zuidelijke versterkingen tijdens het gezamenlijke Koninkrijk, werden ter inzage doorgegeven en na foto-kopiëring aan ons archief teruggezonden.

Suriname

De heer J. Douglas te Paramaribo bracht, als voorzitter van de Stichting Surinaams Openlucht Museum Fort Nieuw Amsterdam, een bezoek aan Nederland en nodigde de secretaris uit voor een lunch te Leiden. Tijdens die samenkomst werd een gesprek gevoerd over een mogelijke restauratie van het Fort Nieuw Amsterdam en de daarmee verband houdende vestingbouwkundige aspecten. Ook de voorzitter en technische adviseur van de vereniging "De Hollandsche Molen" waren mede uitgenodigd en hebben vragen beantwoord over een mogelijk te reconstrueren windmolen op een der bastions van het fort.

Zuid-Afrika

In het jaarverslag van 1967, pag. 20, werd abusievelijk vermeld, dat de heer Dr. Jan Ploeger uit Pretoria, tijdens het "Heemschutcongres" in 1966 te Amsterdam gehouden, ons land zou hebben bezocht. Dit moet zijn: Dr. W.H.J. Punt, directeur van de Afrikaanse Stichting "Simon van der Stel" te

Pretoria.

Het contact met de heer Ploeger, dat ontstond door bemiddeling van de heer Ton Koot van Heemschut, is inmiddels uitgegroeid tot een prettige uitwisseling van gegevens over vestingbouwkundige zaken in Zuid-Afrika en Nederland.

De secretaris mocht aan de heer Ploeger verschillende voor hem belangrijke inlichtingen verschaffen ten behoeve van zijn artikel: "Die Militêre Boukuns in die Nederlanse en die eertijdse Kolonies" (1500-1800). Dit artikel verscheen in de uitgave van "Simon van der Stel" in 1968, genaamd: "Ons Kaapse Gewels".

In deze verhandeling bespreekt Dr. Ploeger allereerst de opkomst van de Oud-Nederlandse vestingbouwkunde en de ontwikkeling daarvan tijdens de 80-jarige oorlog. Ook aan de geestelijke vader van dit systeem, Simon Stevin, wordt de nodige aandacht besteed.

Vervolgens toont de schrijver overtuigend aan, dat het Kaapse fort "De Goede Hoop", het Kasteel van Kaapstad, van Oud-Nederlandse vestingbouwtrant moet worden geacht en zeker niet is gebouwd volgens beginselen van de Franse vestingbouwer Sebastien de Vauban.

Verder wordt, aan de hand van literatuur hierover, aangetoond dat Vauban nimmer een eigen systeem van vestingbouw heeft ontworpen, terwijl integendeel onze Menno van Coehoorn, in zijn "Nieuwe Vestingbouw op een natte of lage horizon" (1685), wel degelijk de ontwerper is van een eigen stelsel, n.l. het Nieuw Nederlandse". Tenslotte wijdt Dr. Ploeger enkele zeer waardevolle woorden aan de nu 36-jarige Stichting "Menno van Coehoorn".

Met de Stichting "Simon van der Stel" werd een overeenkomst aangegaan voor ruil van publicaties, op bases van wederkerig donateurschap met gesloten beurs.

Engeland

De Engelse geschiedenisschrijver Sidney Toy te Londen, schreef een boek getiteld: "A history of Fortification from 3000 BC to 1700 AD." Hierin had hij zeker ook moeten melding maken van het bestaan van de Oud- en Nieuw Nederlandse Vestingbouw systemen, die over de gehele 17e-eeuwse wereld, zeker wat aangaat het Oud Ned., verspreid voorkomt. Ook in de Engelse wereld. Voorzien van een begeleidend schrijven werd aan hem toegezonden het nummer "Ons Kaapse Gewels" van de "Stigting Simon van der Stel", waar in het in Afrikaans en Engels gestelde artikel van Dr. Jan Ploeger te Pretoria over de verspreiding van het Nederlandse vestingbouwsysteem in de v.m. Nederlandse Koloniën.

Denemarken

De heer Torben Iller te Skensved op het Deense eiland Seeland, toonde door een aantal vragen zijn grote belangstelling in de hier te land gebruikelijke systemen van vestingbouw. De secretaris heeft genoemde heer hierover zo veel mogelijk ingelicht, o.a. door het toezenden van vestingplans en een exemplaar van Schukking's boekje "Oude vestingwerken van Nederland", waarom door hem gevraagd was. De vragensteller gaf zich later op als begunstiger van de Stichting.

Italië

Een andere vraag kwam tot ons van het Italiaanse "Centro Internazionale per lo Studio della Cerche Urbane" te Lucco. Het ging om inlichtingen over mogelijkheden van inpassing van historische vestingwerken in moderne stadsuitbreidingen. Onze ondervoorzitter ir. Van der Vlis, bouwkundig adviseur van de Bond Heemschut, heeft hierop een deskundig antwoord geformuleerd, dat aan de vrager is toegezonden.

De heer J. Rutgers, adj. directeur van "Fondation Européenne de la Culture" te Amsterdam, nam contact met ons op, in verband met zijn belangstelling voor de geschiedenis van de vesting Naarden. Deze werden hem door de secretaris verstrekt.

Onze begunstiger J. Rotteveel uit Toronto (Canada) zond ons regelmatig de vruchten van zijn nasporingen op het gebied van versterkingen in het buitenland.

Zo zond hij voor ons archief b.v. zelfgemaakte kaarten met ingeschetste plaatsen voorzien van stedelijke verdedigingswerken in een groot deel van west Europa en Polen. Ook gedetailleerde beschrijvingen van de v.m. vestingwerken van Gangel, Stettin, Danzig en die op eilanden van West-Indië.

De heer Rotteveel komt weer naar Nederland terug, waardoor wij deze "buitenpost" zullen moeten missen, vooral wat betreft Canada en de U.S.A.

DONATEURS

Het aantal donateurs werd uitgebreid met:

Gemeente GEERTRUIDENBERG.

Stichting Simon van der Stel, PRETORIA Rep. S. Afr. (voor uitwisseling van publicaties).

BEGUNSTIGERS

Aanmeldingen:

C.H.J. van Niftrik te Bergen op Zoom.

Mr. D.H. Schortinghuis te 's-Gravenhage.

J. de Roos te Vreeswijk.

A. Francken te Bergen op Zoom.

J. Meffert te Heemstede.

J.J. Schmalhausen te Vianen.

Torben Iller te Skensved (Denemarken).

J. Luning Prak te Nw. Jersye (U.S.A.).

H.A. Treu te 's-Gravenhage.
 K. Dane te Willemstad (N.Br.).
 C.J. van Zoest te Utrecht.
 W. van Uytfangh te Antwerpen (België).
 Jhr. B. Dibbets te Voorburg.
 Mr. H. ter Meulen te Amsterdam.
 J.C. Zuidema te 's-Hertogenbosch.
 R. Oomes te Leiden.
 Ir. J.A. Storm van Leeuwen te Utrecht.
 C.G. Scheltema, Turfpoortstraat 39, Naarden.
 Ir. J.J. Otten te Groningen.
 Mr. Jan Korf te Voorburg.
 F. Looringh-van Beeck te Hlatikulu Swaziland
 S. Afr.

Afschrijvingen:

wegens overlijden

Prof. dr. M.D. Ozinga te Vianen.
 Ir. H.L. Swart te 's-Gravenhage.
 H. Leih te Amsterdam.

wegens opzegging

W. v.d. Hout te Bilthoven.
 M.G. van Heyst te Maastricht.
 Dr. W.J.A. Visser te 's-Gravenhage.
 M.M. Erb te Blaricum.
 L. Eigeman te Utrecht.
 H. Bakker te 's-Gravenhage.
 Prof. dr. G.C. Dibbetz te Overveen

RECAPITULATIE

	<i>Donateurs</i>	<i>Begunstigers</i>
Aanmeldingen	2	21
Afgevoerd	-	10
Winst	2	11
Aantallen per 31-12-'68	62	263

EXCURSIE

De excursie van het jaar werd, met 65 deelnemers, gehouden op zaterdag 8 juni. Doel was de vesting NAARDEN met in het bijzonder de restauratie-werkzaamheden aan het bastion Turfpoort, het in uitbreiding zijnde vestingmuseum van de "Stichting Vrienden van de Vesting Naarden" en de bastions Oud-Molen en Promers met hun oude bomvrije gebouwen. De restauratie-werkzaamheden zijn voltooid aan de linkerface en flank met aangrenzende courtine van het bastion Oud Molen. Ook de rechterface en flank met aangrenzende courtine van het bastion Turfpoort.

Nadat een deel van de deelnemers, met een autobus opgevangen, vanaf het station Naarden-Bussum bij het Raadhuis van Naarden was aangekomen, had tegen 10.45 uur in de Burgerzaal de ontvangst plaats door het gemeentebestuur. In zijn welkomstwoord herinnerde Burgemeester N.J.C. Cramer aan de prettige contacten tussen Gemeente en Stichting en de noodzaak om door elkaar begrijpende samenwerking NAARDEN, als woonoord en als vestingmonument zo aantrekkelijk mogelijk te maken; zeker ook als toeristisch object.

Na de gebruikelijke koffie werd in groepen naar het vestingmuseum getrokken, waar als altijd weer de schepping van ons hoofdbestuurslid, de heer E.D. van Wijngaarden, thans Erelid van de "Stichting Vrienden van de vesting Naarden", grote belangstelling had. Ook de nog in opbouw zijnde uitbreiding, door het beschikbaar komen van de v.m. mortierkazematten in de saillant van het bastion, kon worden bekeken.

De regen, die trouwens de gehele dag als spelbreker optrad, maakte het helaas niet aanlokkelijk om het bastion met de daar plaatshebbende restauratie-werkzaamheden in ogenschouw te nemen.

Men haastte zich daarom nā het museum-bezoek met enige spoed naar "De Turflooċs", het voor-

malige turfmagazijn van de vesting, nabij de helaas afgebroken Amsterdamse poort. De oude turfloods is door een wijnfirma ingericht als proeflokaal en het was daar, dat de excursisten in een aangenamer omgeving dan buiten, hebben kunnen genieten van een goed glas wijn. Door de welwillende toestemming van de garnizoenscommandant en de goede zorgen van de hem toegevoegde verplegingsofficier, kon het gezelschap zich om 13.30 uur scharen aan een koffietafel, aangericht in de Mess van de Weeshuis-kazerne.

Tijdens deze lunch hield de architect van de Rijksgebouwendienst, de heer J.P.M. Goudeau uit Amsterdam, in de plaats van de heer ir. H. de Lussanet de la Sablonière te 's-Gravenhage, die de leiding heeft bij de vestingrestauratie en helaas door andere verplichtingen op deze dag verhinderd was, een lezing over de restauratie. Na de lunch volgde een rondgang door de bastions Oud Molen en Promers. Door aanhoudende regen was het voor velen niet mogelijk, buiten de gebouwen, ook de verdere inrichting van de bastions te bekijken, hetgeen overigens ook de moeite waard is.

Tegen half vijf verscheen de bus voor de kazerne Promers om de deelnemers, die met de trein huiswaarts zouden keren, terug te brengen naar het station Naarden - Bussum en behoorde ook deze excursie weer tot het verleden.

ONTVANGEN JAARVERSLAGEN

Vereniging "De Hollandsche Molen".

Stichting Recreatie.

Ned. Kastelenstichting.

Stichting "Oud Drenthe".

Algemene Vereniging voor Vreemdelingenverkeer.

Stichting "Historisch Boerderij-onderzoek".

Prov. Gen. van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.

Staatsbosbeheer.

Kon. Ned. Heidemaatschappij.

Vereniging "Hendrick de Keyser".

Stichting Vrienden van de Vesting Naarden.

Stichting Ned. Leger- en Wapenmuseum "Generaal
Hoefer" te Leiden.

Ned. Cultuurhist. Instituut te Pretoria (R.S.A.).

Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel H.K.K.L.

Rijks Planologische Dienst.

Oudheidkundige Kring "De Oranjeboom" te Breda.

Simon Stevinstichting, België.

Ver. van Nederlandse Gemeenten.

Prins Bernhard Fonds.

ONTVANGEN PERIODIEKEN

Mars en Historia, Orgaan van Ned. Ver. v. Mil.Hist.

Bulletin en Nieuws Bulletin, Kon. Ned. Oudh. Bond

Ons Leger, Kon. Ver. Ons Leger

Maasgouw, Limb. Gesch. en Oudk. Genootschap

Publication, idem

Heemschut, Bond Heemschut

Brabantia, Prov. Gen. K. en W. in Noord-Brabant

Natuur en Landschap, Contact Comm. voor Natuur-
en Landschapsbescherming

Verkeerstechniek, de A.N.W.B.

Bulletin, Stigting Simon van der Stel, Pretoria,
R.S.A.

MEDEDELINGEN OVER HISTORISCHE VESTINGWERKEN

GRONINGEN

BOURTANGE

Ter plaatse bestaan ernstige plannen om te komen tot het restaureren van de v.m. wallen van het oude fort Bourtange dat nog tot het jaar 1851 tot de 1e Linie van de Eem behoorde. Volgens een courantenbericht zouden onder de te restaureren wallen garages moeten komen. De financiële mogelijkheden zullen echter voorlopig nog wel het struikelblok zijn om tot de uitvoering der plannen te geraken.

DOKKUM

Bij de bestudering van enige bescheiden betreffende deze vesting kwam de voorzitter van de studie-commissie tot de conclusie, dat de vestingwerken van Dokkum omstreeks het jaar 1672 zijn gewijzigd. Vóór vijf van de bastions is toen een ravelijn aangelegd en voor het zesde een hoornwerk.

GRONINGEN

Blijkens bericht van het Gemeentebestuur is de suggestie van onze Stichting, om een kleine wijziging te brengen in het tracé van de nieuwe verkeersweg nabij het Noorderplantsoen (zie jaarverslag 1967/28), in handen gesteld van de verkeersadviseur der Gemeente.

OVERIJSEL

HAAKSBERGEN (Harrevelderschans)

De begunstiger mr. Van Schouwenburg te Zwolle vroeg de aandacht van het dagelijks bestuur voor de in het natuurreservaat Buurserzand gelegen

en in vervallen staat verkerende Harrevelder-schans.

De schans is er een van een vrij zeldzaam voorkomend type, n.l. een vierhoek met halfbastions (zie: ATLAS, Alg. Inl. schets 24).

Aan de eigenaresse, de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten, werd gevraagd of zij in beginsel bereid is tot restauratie van deze, uit het eind van de 16e eeuw daterende, schans.

GRAMSBERGEN (Loozerlinie)

Naar aanleiding van een mededeling over afgravingen door de eigenaar, verricht aan de resten van deze op de monumentenlijst voorkomende wallen van de Linie, werd, met medewerking van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, bereikt dat de eigenaar vanwege het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk werd gesommeerd deze ontgronding te staken en te herstellen, alsmede zich van verdere aantasting te onthouden.

ZUTPHEN

Door overleg, via de rayon-architect van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, kon worden voorkomen dat door de gemeente de plannen werden uitgevoerd die een aantasting van de z.g. "Lunetten van Coehoorn" zouden inhouden.

G E L D E R L A N D

BESSELINGERSCHANS (bij Lichtenvoorde)

De Gemeente meende bezwaar te moeten maken tegen het plaatsen van deze schans op de monumentenlijst.

Het dagelijks bestuur adviseerde aan Monumentenzorg, deze, uit het beleg van Groenlo door Prins Frederik Hendrik in 1627 daterende, historische aanvalsschans, wel als beschermd object aan te

merken.

DOESBURG

Stemmen in de gemeenteraad hebben gepleit voor het openstellen van de Liniën, ten behoeve van het wandelend publiek.

Jaren geleden was reeds besloten dat het Rijk deze v.m. vestingwerken in goede staat zou brengen, waarna de gemeente Doesburg het onderhoud zou overnemen en openstelling voor wandelaars zou kunnen plaatsvinden.

Het dagelijks bestuur adviseerde aan Monumentenzorg om het gemeentebestuur in overweging te geven zich ter zake te wenden tot de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Via een persbericht werd vernomen dat aan Staatsbosbeheer "onderhoud en beheer" werd overgedragen en dat, na de aanleg van paden, de z.g. Lage Linie voor recreatie zal worden opengesteld.

GROENLO

Bij besluit van de Minister van CuReMa werd aan de gemeente een subsidie van f 31.000,-- beschikbaar gesteld, bestemd voor het uitdiepen van de v.m. vestinggracht aan de oostzijde van de stad.

In overleg met de rayon-architect van Monumentenzorg werd de mogelijkheid overwogen om te komen tot een reconstructie van het v.m. ravelijn Oranje.

In de maanden november en december van het verslagjaar hadden nog bijeenkomsten plaats met vertegenwoordigers van het gemeentebestuur van Groenlo, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, het Grol's Museum en onze Stichting. De heer W.P. Vemer, voorzitter van het Grol's Museum verdedigde zijn voorstel om op veel ruimere mate te komen tot reconstructie van de v.m. vestingwerken. Zo stelde hij voor in de nog aanwezige wallen te doen graven naar de fundamente

van kanonkazematten die nog stammen uit de vesting van 1548-'55. Hierin kwamen voor, naar het ontwerp van Mr. Marcelis Keldermans, gebouwde stenen bastions volgens het Nw. Italiaanse systeem.

Beslissingen hierover werden nog niet genomen.

KESTEREN (Linie Ogten-De Spees)

Van de Dienstkring der Genie te Arnhem werd bericht ontvangen over een schuilplaats behoord hebbende tot de v.m. Linie Ogten-De Spees, welke, in verband met de verbreding van de rivierdijk ter plaatse, zal moeten verdwijnen. Onze correspondent voor dit rayon, de heer H. Stam te Arnhem, nam de toestand in ogeschouw en rapporteerde hierover. Het betreft naar het oordeel van het dagelijks bestuur een z.g. "spinnepop" uit 1940, staande op een oud aardwerk dat voorheen deel uitmaakte van de Linie.

LENT

De niet op de monumentenlijst voorkomende werken Boven- en Beneden Lent (omstreeks 1860 aangelegd) worden door de Dienst der Domeinen te koop aangeboden. De gemeente Elst heeft hiervoor interesse. Tegen eventuele verkoop kan geen bezwaar worden gemaakt, doch het dagelijks bestuur zou graag zien dat in elk geval het werk Boven Lent, dat uit het oogpunt van versterkingskunst het belangrijkste is, in de vorm als v.m. vestingwerk behouden zou kunnen blijven. Monumentenzorg is hiervan op de hoogte gesteld, alsmede de Stichting Recreatie.

BRAKEL (Batt. bij)

Naar de Stichting Recreatie heeft bericht wordt voor dit v.m. vestingwerk een nieuwe bestemming gezocht. In verband met het nabijgelegen natuurreservaat "De Wielen", zou het de rustige bestemming van studie-oord moeten verkrijgen.

LOEVESTEIN

De Rijksgebouwendienst heeft een uitgebreid restauratieplan ontworpen voor de wallen en gebouwen van het fort.

In verband met de recreatieve bestemming van kasteel en vestingwerk heeft de Kon. Ned. Heidemij., in opdracht van de Cultuurtechnische Dienst, plannen uitgewerkt voor de aanleg van een recreatiepark nabij Loevestein. Het plan omvat o.a. een picnicplaats nabij de aanlegsteiger van de boot.

Onze vertegenwoordiger in de Stichting Recreatie, de heer J.J. de Wolf, heeft het dagelijks bestuur over een en ander grondig en kritisch geadviseerd, welk advies, na behandeling in de vergadering van het D.B., aan de betrokken instanties is doorgegeven.

NIEUW ST. ANDRIES

Hoewel het dagelijks bestuur van mening is dat in het land belangrijker objecten van vestingbouwkunde worden aangetroffen, werd met voldoening kennis genomen van het plan, gesteund door Staatsbosbeheer, om dit uit de tijd van Krayenhoff daterende, vijfhoekige fort, door overdracht aan het Ministerie van CuReMa, als natuurmonument veilig te stellen.

WAGENINGEN

Het z.g. ronddeel voor de v.m. Mudepoort is, onder leiding van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, ontgraven. Reeds is begonnen met de wederopbouw van deze vroegere poortversterking. Eigenlijk kunnen wij hier niet spreken van een ronddeel. Het is o.i. meer een z.g. "Barbacane", zoals deze in de middeleeuwse vestingbouw heel vaak ter versterking en bescherming vóór de poorten werd aangelegd.

Een der weinige behouden voorbeelden van een

dergelijke middeleeuwse poortversterking, is te zien te Warschau (Polen), aan de stadspoort "BARBAKANE", die in de jaren 1950-'54, met de aangrenzende vestingmuur is gerestaureerd. (Afbelding hiervan in ons archief).

Tevens kwam het bericht binnen dat het gemeentebestuur van Wageningen ook plannen heeft laten ontwerpen om een der v.m. noordelijke bastions te kunnen laten restaureren.

U T R E C H T

ABCOUDE (Fort bij)

Het Ministerie van Economische Zaken toonde belangstelling voor dit fort met zijn grote hoeveelheid bomvrije gebouwen. Het zou een bestemming moeten krijgen als opslagplaats. Daartoe zou echter nodig worden geacht de bestaande toegangsbrug te vervangen door een dam en in een van de keelwallen een coupure moeten worden gemaakt, teneinde een toegang te scheppen voor vrachtauto's naar het hoofdgebouw.

Hoewel het dagelijks bestuur een recreatieve bestemming van het fort liever ware geweest, wil zij zich tegen de aanhangig gemaakte plannen van Economische Zaken niet verzetten, alleen de brug wil zij gehandhaafd zien.

Het fort zal, zoals nog vele werken in de Stelling van Amsterdam en elders, zo spoedig mogelijk op de monumentenlijst moeten worden geplaatst.

GREBBELINIE

Naar aanleiding van een desbetreffend schrijven onzerzijds werd bericht ontvangen van de recreatiegemeenschap De Veluwe, dat zij aan het behoud van de Linie de nodige aandacht zal schenken en t.z.t. nader met de Stichting zal overleggen.

JUTPHAAS (Batterij a.d. Overeindseweg)

De in 1874 aangelegde batterijen, gelegen vóór het fort te Jutphaas, achter een inundatiekanaal door het acces dat de Overeindse weg vormt, werden door Defensie aan Domeinen overgedragen. Het zuidelijk gedeelte gaat over naar Verkeer en Waterstaat in verband met een bochtafsnijding van het Amsterdam-Rijnkanaal. Voor het noordelijk gedeelte hebben de provincie Utrecht en de gemeente Jutphaas belangstelling; waarschijnlijk voor recreatieve doeleinden.

RIJNAUWEN (Fort bij)

Tijdens de openbare "hearing" op 13 juni, waar namens Menno van Coehoorn de voorzitter, de heer W.F.K. Engelbrecht aanwezig was, werd ons bezwaarschrift (zie Jaarverslag 1967/33) "niet-ontvankelijk" verklaard, omdat het niet binnen de door de Wet gestelde termijn van één maand na de ter visie-legging van het plan, tot wijziging van het bestemmingsplan van de gemeente Bunnik, was ingediend.

Het resultaat van deze "hearing" is echter wel geweest dat deze wijziging van het bestemmingsplan voor het Fort Rijnauwen, door Ged. Staten van Utrecht werd afgewezen.

Hierop zijn gevolgd protesten van een hoogleeraar en (studenten) die het beslist noodzakelijk vonden dat op dit, tot natuurmonument geworden historische object, een sterrenwacht moet komen. Ook kwam tot ons het gerucht dat de universiteit van Utrecht tegen het besluit van Gedeputeerde Staten in beroep zou gaan bij de Kroon.

Intussen stelde het dagelijks bestuur van MENNO het alternatief om, wanneer het dan toch een oud fort moest zijn om er een sterrenwacht op te bouwen, in het uiterste geval hiervoor, het minder spectaculaire fort bij Vechten te bestemmen.

N O O R D - H O L L A N D

BEVERWIJK (Linie van)

Van onze correspondent in Noord-Holland ten noorden van het Noordzeekanaal, de heer dr. J. Belonje, kwamen uitvoerige rapporten binnen over de tegenwoordige toestand (en die is niet zo rooskleurig) van de werken in deze v.m. Linie.

In deze rapporten komt de grote ongerustheid naar voren over het lot van deze werken.

De lunetten 1 tot en met 7 en van 15 tot en met 24 zijn praktisch uit het terrein verdwenen. Wil van de middenmoot, de nrs. 8 tot en met 14 nog iets behouden blijven, dan zal snel handelen zeer noodzakelijk zijn.

De heer J.J. de Wolf pleitte, namens de Stichting Recreatie, voor een contact zoeken met de gemeente Beverwijk, teneinde voor deze werken een recreatieve bestemming te vinden. Besloten werd een ogenblik te wachten tot de samenvoeging van de gemeenten Beverwijk en Heemskerk, in welke laatste gemeente de v.m. lunetten 8 en 9 liggen, en dan in een gezamenlijke actie met andere instanties (Stichting Recreatie-Monumentenzorg) bij het nieuwe gemeentebestuur te pleiten voor een recreatieve bestemming voor deze objecten.

Een verzoek van het Bestuur van de Katholieke Land- en Tuinbouwbond te Haarlem, van 9 augustus 1968, om vergunning te verlenen tot het slechten van de lunetten 10 tot en met 14, is inmiddels door de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, afgewezen. Via de Rijksdienst voor de Monumentenzorg werd hierover bij Ministeriëel schrijven van 23 december 1968, bericht ontvangen.

DEN HELDER

De correspondent dr. J. Belonje rapporteerde dat aan het frot Erfprins graafwerkzaamheden

Hoek van bastion vóór de restauratie

(Foto Monumentenzorg)

Hoek van bastion ná de restauratie (Foto Stichting Vrienden Vesting Naarden)

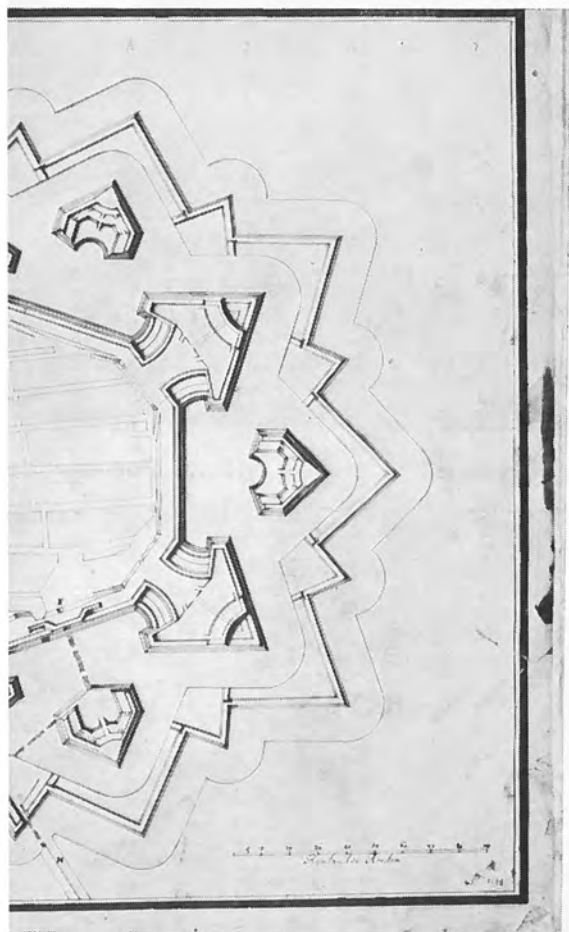

De VESTING

Aan de noordzijde van de vesting zijn
Oud-Molen - Katter

DEN in 1698

pe of bedekte weg, en het ravelijn
werp aangegeven.

emeen Rijksarchief Hingman 2e Suppl. nr 652)

Schouderhoek bastion vóór de restauratie

(Foto Monumentenzo

Schouderhoek bastion ná de restauratie (Foto Stichting Vrienden Vesting Naard

werden uitgevoerd. Na ingewonnen informatie bleek dit te geschieden in opdracht van Rijks-waterstaat, en plaats had aan de noordzijde van het fort in verband met de verhoging en verzwaring van de zeewering ter plaatse. Een en ander ingevolge het Deltaplan.

Als gevolg hiervan zal de batterij Kaaphoofd moeten verdwijnen. Dit is te betreuren, gezien de historische betekenis van deze batterij die met zijn geschut eertijds het Schulpengat moest bestrijken.

De heer L.J. de Lagh wordt bedankt voor de aan het dagelijks bestuur verstrekte inlichtingen, inzake deze aangelegenheid.

KUDELSTAART

Door middel van een brief van Notaris Docter te Bilthoven kreeg het dagelijks bestuur kennis van een voorgenomen wegverbreding rond het fort, waardoor mogelijk een deel van de mooie vestinggracht ter plaatse zal worden geschonden.

Met de hiervoor aansprakelijke autoriteiten is contact opgenomen om dit gevaar, door een mogelijke bochtafsnijding in deze weg, te voorkomen.

NAARDEN

Via de Rijksdienst voor de Monumentenzorg kwam de vraag of de, door Defensie afgevoerde bastions Oranje en Promers, in plaats van aan de Dienst der Domeinen te vervallen niet beter kunnen worden overgenomen door het Ministerie van CuReMa.

Het dagelijks bestuur heeft te kennen gegeven, dit zeer wenselijk te achten. Tevens werd geadviseerd de enkele, zich bij deze bastions bevindende onderkomens, loodsen of gebouwtjes, welke op zichzelf geen enkele historische betekenis of waarde hebben en veelal als latere, ontsierende toevoegingen zijn te beschouwen,

in de overdracht aan C.R.M. te betrekken. Door ook de bedoelde gebouwtjes enz. in de overgave te betrekken, blijft de mogelijkheid aanwezig om ze t.z.t. te kunnen doen afbreken, als dit dienstig geacht mocht worden.

Inmiddels werd bericht ontvangen dat het Ministerie van CuReMa zich bereid heeft verklaard het bastion Promers in zijn geheel in materiëel beheer over te nemen; conform het door de Stichting gegeven advies. Het gebouw P (de v.m. O.O. en soldatencantine) is buiten de overdracht gehouden.

Betreffende overdracht van het bastion Oranje en het fort Ronduit zijn nog geen officiële mededelingen ontvangen.

Het dagelijks bestuur heeft de wens te kennen gegeven dat in de overdracht van bastion Oranje ook betrokken zal zijn de loods H, links van de Utrechtse Poort, die een sta in de weg is voor een behoorlijk uitzicht op de wallen van bastion Oranje en de aangrenzende courtine, en mitsdien zal moeten worden afgebroken.

Het dagelijks bestuur heeft geen bezwaar gemaakt tegen het aanleggen van z.g. vissteigers in de ravelijnsgracht voor de courtine Turfpoort-Promers, ten behoeve van invalide sportvissers. De Lionsclub zou de aanleg bekostigen.

Aan de buitenzijde van de verdedigingswal van de bedekte weg, links van de uitgang naar Muiden, werd een aanlegsteiger gebouwd voor de vesting bezoekende zeil- en motorboten. Een trap over de wal geeft van binnen uit toegang tot deze steiger.

De restauratie van de bekledingsmuren gaat, dankzij de medewerking van de Rijksgebouwendienst, regelmatig voort. De rechter flank en face van bastion Turfpoort zijn in het verslagjaar gereed gekomen. De werkzaamheden zijn inmiddels de linker flank van het bastion genaderd. Doordat de PEN zijn elektrische kabel

onder de v.m. Kippenbrug heeft uitgeschakeld, kan nu ook deze brug worden afgebroken en de vervolmaking van bastion Turfpoort als openlucht-museum voortgang vinden, doordat het bastion nu behoorlijk kan worden afgesloten.

De Stichting "Vrienden van de Vesting" spaart moeite noch kosten om het Museum zo belangwekkend mogelijk te maken. Hoog op de rechter face van het bastion zijn 18e eeuwse vuurmonden in batterij gebracht.

Wanneer in het voorjaar het museum weer voor het publiek zal worden opengesteld, zal er een grote uitbreiding zijn te constateren, door de inrichting van een geheel nieuw gebouw, n.l. de in de saillant van het bastion gelegen mortierkazemat Y.

Het aantal bezoeken aan het Vestingmuseum, dat zich steeds in een stijgende lijn beweegt, zal zeker door deze nieuwe uitbreiding sterk toenemen.

TEXEL (Oude Schans)

Op 7 mei van het verslagjaar hebben de correspondent dr. J. Belonje en de secretaris van de Stichting C.A. de Bruijn, vergezeld van de inspecteur van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten, ir. A. Coops en de opzichter Boot op Texel, een bezoek aan de Schans gebracht.

Daarbij is gebleken dat bijna alle wallen van het fort en het glacis, bezaaid zijn met konijnenholen, waardoor hier en daar stuifgaten zijn ontstaan.

Het ravelijn verkeert nog in goede staat. De courtine tussen de beide bastions echter is niet meer onder profiel.

Allereerst is noodzakelijk, een terugbrenging van de konijnenstand en het dichten van de holen.

Tevens is geadviseerd de toegang tot het muni-

tiemagazijn, onder een der bastions, en de waterput op het terreplein te herstellen. Tevens zou de oorspronkelijke toegang van het fort kunnen worden hersteld. Van een en ander is door de inspecterende heren een rapport opgemaakt dat ter kennis van het dagelijks bestuur van de Stichting en van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten is gebracht.

Aan Natuurmonumenten is verzocht, pogingen in het werk te stellen middelen te vinden om aan de voorgestelde restauratie uitvoering te kunnen geven. Hierop werd echter nog geen reactie ontvangen.

Z U I D - H O L L A N D

BRIELLE

De door de gemeente voorgenomen verbetering van het kruispunt Groene Kruisweg--Pieter van den Wallendam, brengt met zich mede de vervanging van de bestaande brug over de vestinggracht door een veel bredere dam met duiker.

Gelet op de historische situatie ter plaatse, heeft de Rijksdienst voor de Monumentenzorg de gemeente in overweging gegeven een grote duiker, voorzien van schermmuren, aan te brengen, opdat althans visueel de idee van een brug blijft bestaan.

Het dagelijks bestuur heeft er bovendien op aangedrongen een doorstroomopening van rond model (z.m. met twee openingen) aan te brengen.

Op initiatief van de "Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie" werd op 17 september van het verslagjaar te 's-Gravenhage een bespreking gehouden met tal van instanties, teneinde vóór 1 april 1972, te komen tot de restauratie van de wallen en de grachten van Brielle. Ook de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en onze Stichting waren op deze bijeenkomst vertegenwoordigd.

Tijdens deze vergadering werd een "werkcomité" geïnstalleerd en werd medegedeeld dat Provinciale Waterstaat een ontwerp-restauratieplan voor de bastions zal opmaken.

De werkcommissie kwam op 15 november d.a.v. weer bijeen ter bespreking van het inmiddels gereedgekomen restauratieplan met globale kostenraming; het eindbedrag op ruim 3 miljoen gulden, waarvan ruim 2 miljoen voor het herstel van de wallen en grachten.

Overwogen werd dat, wil dit plan financieel "haalbaar" zijn, een drastische vereenvoudiging zal moeten worden toegepast.

Besloten werd dat het comité zich om steun zal wenden tot de Minister van CuReMa.

GORINCHEM

Van het gemeentebestuur werd een exemplaar ontvangen van een door de heer G.H.J. Kroon aldaar samengesteld rapport over recreatie en natuurbehoud op de wallen van de voormalige vesting.

HOEK VAN HOLLAND (v.m. Pantserfort)

Onze correspondent de heer dr. J. Belonje heeft de aandacht van het Leger- en Wapenmuseum "Generaal Hofer" te Leiden, gevestigd op enkele, uit ongeveer 1860 daterende, geschilderde panorama's in het fort. De Stichting zou het behoud van deze schilderijen op prijs stellen en heeft het Legermuseum hiervan in kennis gesteld.

OOLTGENSPLAAT (Fort)

In het fort Prins Frederik, dat door Domeinen in erfpacht is uitgegeven aan de gemeente Oostflakkee, zal een 7 meter hoge, houten oefentoren ten behoeve van de Bescherming Burgerbevolking worden opgericht.

Daar deze toren een semi-permanent karakter zal dragen, adviseerde het dagelijks bestuur tegen de oprichting geen bezwaar te maken.

Z E E L A N D

GOES

Op het bericht dat de gemeente het voornemen had, om over te gaan tot het slechten van een gedeelte van de Oostwal, tussen de Korte Nieuwstraat en de Oostsingel, ging de voorzitter op verkenning en rapporteerde hierover het volgende.

Het te slechten gedeelte tussen Korte Nieuwstraat en Oostwal moet niet belangrijk genoemd worden; het is zeker niet spectaculair genoeg om daarvoor een actie tot behoud te ontketenen. Dienovereenkomstig werd aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg geadviseerd.

HULST

Blijkens mededeling van de heer M. van Hoogstraten van het Instituut Stad en Landschap, zou een stedenbouwkundig bureau te Middelburg opdracht hebben ontvangen voor het maken van een plan voor een rondweg ten noordoosten van Hulst, teneinde het doorgaande verkeer op te vangen.

Aan de hand van een kaart lichtte genoemde heer, ter vergadering van het dagelijks bestuur, toe dat deze weg ergens de historische Linie Hulstfort Zandberg zal moeten doorsnijden.

Het dagelijks bestuur heeft tenslotte geadviseerd, dat deze coupure tussen het fort Moerschans en de eerste ten oosten daarvan gelegen redan zal moeten komen en wel zo ver mogelijk van het fort Moerschans verwijderd.

Nader uitgewerkte plannen zullen het dagelijks bestuur nog worden aangeboden.

De gemeente gaf aan de Kon. Ned. Heidemaatschappij opdracht een plan te ontwerpen voor de aanleg van een recreatiepark aan de westzijde buiten de vesting, en deed ons in verband hiermee een indelings- en beplantingsplan ter beoordeling

toekomen.

Aangezien dit park wordt aangelegd op een terrein waar zich voorheen een deel van de contrescarp en een ravelijn hebben bevonden, adviseerde het dagelijks bestuur aan gemeente en Heide-maatschappij de beplanting zodanig aan te brengen dat de v.m. contrescarp en het ravelijn meer geaccentueerd worden.

Het aan te leggen park zal de naam dragen van "Park Contr' escarpe".

SLUIS

De consolidatie van de "Stenen Beer" (de voormalige Westpoort uit de middeleeuwen, die onder de grond is gewerkt bij de aanleg van de aarden wallen) is zover gevorderd, dat begonnen kon worden met het herstellen van de aansluitende muren en het restant van een vluchtpoortje.

De voorzitter en secretaris brachten een bezoek aan het gemeentebestuur en namen de vorderingen van de restauratiewerkzaamheden in ogenschouw. De herstelwerken aan gracht en wallen lagen voorlopig stil. Ter sprake kwam het plan van de gemeente om binnen de wallen een woningbouw tot stand te brengen, waartegen van de zijde van Monumentenzorg verzet was gerezen.

Ter plaatse werd de situatie bekeken, naar aanleiding waarvan door het dagelijks bestuur werd geadviseerd tegen het gemeentelijk plan, met uitzondering van enige bedenkingen, geen bezwaar te maken. Namens het dagelijks bestuur werd overeenkomstig dit advies aan het gemeentebestuur bericht gezonden.

N O O R D - B R A B A N T

BERGEN OP ZOOM

De dreigende schending van het Ravelijn op de Zoom stond het gehele jaar in het middelpunt

van de belangstelling, zonder dat er van een lichtend verschiep kon gesproken worden. Integendeel, als antwoord op het Beroep op de Kroon, waarvan in het vorige jaarverslag melding is gemaakt, kwam de mededeling dat de Minister niet de bedoeling heeft op haar beslissing van 14 februari 1968 terug te komen. Bij deze beslissing werd aan het gemeentebestuur vergunning verleend om tot de bouw van de door ons gewraakte muziekschool op het Ravelijn over te gaan.

Het comité "Behoud Ravelijn" te Bergen op Zoom, ontving een brief van dezelfde strekking. Intussen heeft de burgerij van Bergen op Zoom, niet stil gezeten en het de belagers van het monument danig lastig gemaakt.

Het comité "Behoud Ravelijn" organiseerde een avond, waarop onze voorzitter, de heer W.F.K. Engelbrecht, onder grote belangstelling van de Bergenaren, een voordracht hield over de Nederlandse vestingbouw, in het bijzonder met betrekking tot de vestingwerken van Bergen op Zoom. Verder schreef het "Comité" een referendum uit onder de inwoners van de stad. Dit werd een enorm succes.

Meer dan driekwart van de bevolking sprak zich hierbij uit VOOR het ongeschonden behoud van het bedreigde Ravelijn.

Ook verschenen in de eerste drie maanden van het jaar regelmatig artikelen in het Brabants Nieuwsblad waaruit bleek hoe intens het overgrote deel van de bevolking met deze dreiging meeleeft.

Ook de plaatselijke pers toonde haar instemming, met het referendum, dat een goed en nuttig democratisch verschijnsel werd genoemd.

Na het negatieve antwoord van de Minister van CuReMa, heeft het Comité tot behoud van het Ravelijn zich in een brief gericht tot H.M. de Koningin, waarin het nogmaals alle bekende argumenten, die tegen de bouw van een muziekschool op deze plaats pleiten, heeft aangevoerd.

Inmiddels is ons gebleken dat Gedeputeerde Staten

van Noord-Brabant een verandering van het bestemmingsplan voor het Ravelijn nog niet hebben goedgekeurd, zodat voorlopig niets kan gebeuren.

BREDA

Op het terrein van het gemeentelijk vervoerbedrijf ligt nog de rest van een Reduit van Lunet B van de v.m. vesting. Reeds in de jaren 1959-'63 en '64 (zie de betreffende jaarverslagen) werd gepleit voor het behoud van deze resten. Inmiddels is men nog zoekende naar een nieuwe bestemming hiervoor en wordt gedacht aan een bergplaats voor kunstschaten in oorlogstijd.

CRÈVECOEUR (Fort)

Onze correspondent dr. S.J. van Wieringen vestigde de aandacht van het bestuur op de omstandigheid dat de Pontonniers dit fort als oefenobject gebruiken, waardoor het object als cultuur- en natuurmonument wel eens zou kunnen worden geschaad.

Aangezien het object nog overeenkomstig zijn bestemming in gebruik is zal, naar het oordeel van het dagelijks bestuur, een aantasting hiervan op enkele plaatsen niet zijn te vermijden.

's-HERTOGENBOSCH

Het dagelijks bestuur ontving en besprak het, door architectenbureau Van der Eerden ontworpen, plan voor het behoud van alle Bosse vestingresten. Het plan voorziet in het herstellen van belangrijke delen stadsmuren en grachten en lijkt op het eerste gezicht zeer aantrekkelijk. De voorzitter en ondervoorzitter hebben het plan in studie genomen om de details nader te bezien, zodat later, eventueel in samenwerking met de Bond Heemschut aan het plan gezamenlijk adhesie kan worden betuigd.

ORTHEN (Fort)

De gemeente Den Bos, eigenaresse van dit werk, overweegt in het fort een ontspanningslokaal voor de jeugd in te laten richten. Men wil daartoe o.a. ook de omgeving van de nog aanwezige verdedigingstoren zoveel mogelijk in de vroegere staat herstellen, door o.m. de v.m. gracht om de toren uit te diepen en de voorheen aanwezige ophaalbrug weer op te bouwen. Uit het archief van de Stichting kon een kopie worden opgediept van een tekening uit 1840 waarop de klapbrug duidelijk staat aangegeven. Onze adviseur, de heer L.J. Spanjaardt Speckman is inmiddels in het Algemeen Rijks Archief op zoek gegaan naar de oorspronkelijke tekening van deze brug.

HEUSDEN

Bij de voorbereidingen van de restauratie van de wallen van Heusden heeft de Stichting haar medewerking verleend door bij het Ministerie van Sociale Zaken haar instemming te betuigen met de uitvoering daarvan in D.A.C.W.-verband. Op 9 mei zou de eerste spade worden gestoken voor deze restauratie van wallen en grachten. Het dagelijks bestuur vaardigde de voorzitter en secretaris af om de Stichting daarbij te vertegenwoordigen. Het was niet alleen voor de gemeente Heusden, doch ook voor de Stichting Menno van Coehoorn een groot moment toen, na zovele jaren voorbereiding om hiertoe te geraken, de echtgenote van de Commissaris van de Koningin in Noord-Brabant het startsein gaf en de Burgemeester van Heusden, hooggezet in de commandotoren van een militaire tank-bulldozer, de eerste hap aarde uit de verlandde vestinggracht schoof. Begonnen is ten westen van de v.m. Oudheusden-se-poort bij het bastion Zuid. Het werk, uitgevoerd onder leiding van de Gront-

mij., is in de loop van de zomer met voortvarendeheid voortgezet, zodat reeds twee bastions met tussenliggende courtine en voorliggende fausse braye en vestinggracht de voltooiing zijn genaderd. Het werk wordt naar de westzijde voortgezet.

In de courtine tussen het Zuid- en Westbastion werden de resten gevonden van een z.g. sortie met de fundering van een schotbalksluis.

Op een desbetreffende vraag van Monumentenzorg, kon het dagelijks bestuur zich verenigen met het aanbrengen van keermuren ter weerszijden van de coupure ter plaatse van de voormalige Oudheusdense poort.

RAAMSDONK

In het jaar 1967 werd de gemeente eigenaresse van de voorheen tot de verdedigingswerken van Geertruidenberg behoord hebbende "Lunet op de Donge". Het werk doet thans dienst als honk voor de plaatselijke Padvindergroepen.

Na een gesprek van de voorzitter met de Burgemeester, die een groot voorstander is van een grondig herstel van dit v.m. vestingwerk, werd namens de Stichting aan de rayon-architect van Monumentenzorg verzocht een en ander in ogen-schouw te nemen en de gemeente bij te staan in het ontwerpen van een restauratieplan, waarna een verzoek om subsidie in de kosten van uitvoering bij het Ministerie van CuReMa kan worden ingediend.

ROVERE (Fort)

De Provinciale Waterstaat in Noord-Brabant werd geadviseerd naar aanleiding van een, bij deze Dienst ingekomen, verzoek om ontheffing van de verbodsbepaling, vervat in de Ontgrondingsverordening Noord-Brabant, ten aanzien van een perceel in de gemeente Halsteren, dat voorheen deel uitmaakte van het fort Rovere.

Bij een bezoek ter plaatse van de secretaris, in gezelschap van de betrokken rayon-architect van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, bleek dat dit perceel door een vergissing niet op de monumentenlijst is vermeld. Een in het terrein aanwezige houtwal markeert nog de oude situatie. Geadviseerd werd de gevraagde afgraving niet toe te staan.

WILLEMSTAD

De Erfpacht

Het vernieuwen van de Erfpacht laat, na 5 jaren, nog steeds op zich wachten.

Inmiddels vertegenwoordigt onze correspondent, de heer W. Maris, de eigenaar van het complex, de Dienst der Domeinen (hoofd-Inspecteur mr. H.S. Bekius te 's-Hertogenbosch), terwijl onze Stichting pachten en Rijks-subsidie ontvangt en een arbeider in dienst heeft.

Het dagelijks bestuur heeft besprekingen gehad met enkele Hoofdambtenaren van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Tijdens deze besprekingen is gebleken dat, wat aangaat de financiële gevolgen van het onderhoud van de vestingwerken van Willemstad, een principiëel verschil bestaat tussen de opvattingen van onze Stichting en het Ministerie van CuReMa. Het Ministerie is n.l. van oordeel dat de financiële consequentie van dit onderhoud, geheel voor rekening van de Stichting moet komen.

Het Ministerie geeft een jaarlijkse subsidie, niet voor het onderhoud van Willemstad, doch voor het werk van de Stichting in het algemeen. Uit eigen middelen, versterkt door een Rijks-subsidie, dient de Stichting het onderhoud te financieren.

Het dagelijks bestuur is het met deze zienswijze van het Departement niet eens.

De rekeningen van de Stichting en Willemstad dienen gescheiden te blijven.

Gezien de te verwachten stijging van de onderhoudskosten (2de arbeider, schonen van de grachten en scharen van de houtopslag) moet de vraag rijzen of *het opnieuw aanvaarden* van een erfpacht-overeenkomst met het Rijk, voor de Stichting wel raadzaam en verantwoord is; in overweging nemende de financiële consequentie.

Jachthaven

Deze haven nadert de voltooiing. De aanlegsteigers zijn gereed. Een houten loopbrug, schuin opgaande van de steigers naar de courtine tussen de bastions Groningen (VII) en Overijssel (VI), ten noorden en vrij van de oostbeer, vormt de verbinding tussen de stad en de jachthaven. Een S-vormige coupure in de courtine geeft doorgang naar een aangelegde parkeerplaats binnen de vesting, achter de Oranjemolen.

Met toestemming van Domeinen en Monumentenzorg is aan de buitenzijde van voornoemde courtine een deel van het talut afgegraven, waardoor een wandelpad is ontstaan waarop enkele banken zijn geplaatst, terwijl op de bekledingsmuur voor de veiligheid een ijzer hek is aangebracht.

Bastion Groningen (VII)

Op dit bastion staan enkele zeer bouwvallige schuilplaatsen uit de vorige eeuw.

Door de Minister van CuReMa werd toestemming verleend deze gebouwen op te ruimen en het bastion te reconstrueren in de oude vorm.

Pogingen die werden aangewend om het Korps Genietroepen te betrekken in de opruiming van deze objecten, mochten tot heden toe nog niet gelukken.

L I M B U R G

MAASTRICHT

Onder directie van Openbare Werken der Gemeente Maastricht, en toezicht van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de firma Gebr. Theunissen te Maastricht, had de restauratie van het bastion Waldeck goede voortgang, al was er in het begin van de zomer enkele vertraging in verband met financiële aangelegenheden.

Verheugend is dat nu ook de rechterface van het bastion weer van mergelstenen stijlen zal worden voorzien, zo schreef ons de correspondent voor Zuid-Limburg, de heer L.J. Morreau. Deze stijlen waren bij de beklamping van het jaar 1777 weggelaten.

De muren, totaal 279 m. lang, zijn afgedekt met cordonblokken van trilbeton, wat een zeer goed effect moet geven.

De schietgaten, de rookgaten en de toegangspoort tot de caponnière, krijgen weer een hardstenen omlijsting.

Wanneer de restauratie geheel gereed zal zijn, zal de stad Maastricht er weer een fraai vestingmonument bij hebben gekregen.

B I J L A G E N

I. ADRESLIJST

Dagelijks Bestuur

Voorzitter:

W.F.K. Engelbrecht, Willem van Oranjelaan 11,
Breda, tel. 01600 - 37124

Ondervoorzitter:

Ir. Ch.C. van der Vlis, Anna van Burenlaan 39,
Haarlem-Z, tel. 023 - 83806

Secretaris:

C.A. de Bruijn, Frans Halslaan 51, Oegstgeest,
tel. 01710 - 50184

Adj. secretaris:

Mr. P.J. van der Mark, De Poorterstraat 22,
's-Gravenhage, tel. 070 - 240315

Penningmeester:

Jhr. ir. Six van Wimmenum, Wally Moesweg 1,
Laren (N.H.), tel. 02153 - 2077

Adviseur:

L.J. Spanjaardt Speckman, Van Stienhovenstraat
13, 's-Gravenhage, tel. 070 - 245135

Vergader- en archiefruimte:

Rijksgebouwendienst, Lokaal S.7.,

President Kennedylaan 7 te 's-Gravenhage.

De postgirorekening is: nr. 63844 te OEGSTGEEST.

Hoofdbestuur

Krachtens art. 5b der Statuten

Mr. H. Pop

Gem. Willemstad

Havenweg 69
Dinteloord

Idem, art. 5c

J.L.H.A. Antoni Ir. R. Meischke	Bond Heemschut Kon. Ned. Oudh. Bond	Rondweg 13 Vught (NB) Lohengrinstraat 22 's-Gravenhage
J.D. Backer	A.N.W.B.	Duinvoetlaan 18 Wassenaar
H.K. Duhoux	Ned. Inst. v. Ruimtelijke Ordening	Merulaweg 9 Rotterdam
Mr. Jan Korf	Rijksdienst voor de Monumentenzorg	Parkweg 263 Voorburg
A.C. Paardekooper	Ned. Leger- en Wapenmuseum "Generaal Hoefer"	Pesthuislaan 7 Leiden
Ir. J. Loef	Ver. tot behoud van Natuurmonumenten	Kaai 45 Veere
Drs. C.J.A.C. Peeters	Ver. "Hendrick de Keyser"	Herengracht 378 Amsterdam
Jhr. Ir. A.J. van den Brandeler	Ver. De Hollandse Molen	Mallemolten 55 - 59 's-Gravenhage
Mr. J.Th. Bonnerman	Stad en Lande van Gooijland	Flevoilaan 65 Huizen (NH)

Idem art. 5d

Ir. S. Herweijer Ir. J. Ligthart	Cultuur Techn. Dienst Kon. Inst. van Ingenieurs	Maliebaan 21 Utrecht Prinsessegracht 23 's-Gravenhage
Ir. G. Memelink	Kon. Ned. Heide Mij.	v. Ostadestraat 6 Arnhem
C.J.A. Wijnaendts	Ned. Ver. tot Bescherming van Vogels	Van Heutzstraat 62 's-Gravenhage
E.J.S.G. Boissevain	Rijks Plaanologische Dienst	Ary Schefferstraat 229 's-Gravenhage

Idem art. 5f

Dr. J. Belonje R.J. Benthem		Nassaulaan 39 Alkmaar Prof. Reinwantlaan 23 Utrecht
N.J.C. Cramer		Beethovenlaan 7 Naarden
L.J. de Lagh A.H. Mohr		Parklaan 51 Haarlem Irenelaan 33 Ede
Ir. G.A. Overdijkink		Schubertlaan 14 Bilthoven

Mr. H.E. Phaff	Jch. Verhulstweg 58 Bloemendaal
W.A. van Ravestijn	Waaltdorperweg 15 's-Gravenhage
Ir. H. Weezeman	Juliana van Stolberg- laan 478 's-Gravenhage
J.J. de Wolf	Burnierstraat 5 's-Gravenhage
E.D. van Wijngaarden	Gansoordstraat 52 Naarden

De Studie-Commissie

Voorzitter	L.J. Spanjaardt Speckman	's-Gravenhage
Secretaris	C.A. de Bruijn	Oegstgeest
Leden	Dr. J. Belonje	Alkmaar
	A.H. Mohr	Ede

Voor adressen: Zie adreslijst.

Correspondenten

Nr.:	Rayon:	Naam en Adres:
I	Prov. Groningen	Mr. G. Overdiep Petrus Campersingel 245 Groningen
II	Prov. Friesland	Jhr. E.C. Storm van 's-Gravesande Harlingerstraatweg 29 Leeuwarden
III	Prov. Drente	Mr. G.A. Bontekoe 't Oost 56 Oosterwolde (Fr.)
IV	Prov. Overijssel	A.A.C. Maaskant Doornweg 47 Zwollerkerspel
V	Veluwezoom, Lijmers, Graafschap en Overbetuwe	H. Stam Eusebiusbinnensingel 23 Arnhem
VI	Prov. Utrecht en Holl. Waterlinies	Ir. J.D.M. Bardet Jaffastraat 27 Utrecht
VII	Vesting Naarden e.o.	C.G. Scheltema Turfpoortstraat 39 Naarden
VIII	Noord-Holland ten noorden van het Noordzeekanaal	Dr. J. Belonje Nassaulaan 39 Alkmaar
IX	Noord-Holland ten zuiden van het Noordzeekanaal, behalve de vesting Naarden en de N.H.W.L.	Ir. C.Ch. van der Vliet Anna van Burenlaan 59 Haarlem Z

die Nederlandse en eertydse Kononies (1500-1800).
Zie verder onder Courantenknipsels.

Gemeentebestuur Gorinchem:

G.H.J. Kroon, Rapport over recreatie en natuur-
behoud op de Gorcumse wallen.

Gemeentebestuur van Heusden:

Plan van de zeventiende eeuwse vesting.

A. Bicker Caarten te Meppel:

Prentbriefkaarten van het v.m. fort Harsens te
Den Helder en van v.m. Duitse werken bij Zeebrugge
tijdens de wereldoorlog 1914-'18.

Ministerie CuReMa:

Deel "Betuwe" van de Geïllustreerde Monumenten-
beschrijving.

Nederlands Leger- en Wapenmuseum te Leiden:

De uitgave Armamentaria 3.

Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremoniëel H.K.K.L.
te 's-Gravenhage:

Vervolg Nasporingen en Studie op het gebied van
de Krijgsgeschiedenis.

J. Rotteveel te Toronto (Canada):

Overzicht in kaartvorm van hem bekende versterkte
plaatsen in West-Europa.

Overzicht van de vestingwerken van Danzig.

Foto's poorten van Stettin.

De vestingwerken van Würtzburg en Mariënburg.

Historic TOBAGO, eiland met Oud-Hollandse forten.

Forten in West-Indië, Kleine Antillen met korte
omschrijving.

Ir. J.D.M. Bardet te Utrecht:

Gravure van A. Fokke Simonsz., voorstellende

"Gezicht op de bedekte weg tegens over de linker
face van het Bastion Coehoorn te Bergen op Zoom."

Ir. C. de Schrijver te Antwerpen:

Belgische Militaire Tijdingen, waarin "Beleg van
Namen".

Fotokopie: Artikel door A.I.J.M. Schellart:
"Experiences with aerial photographs in the
studie of Castles".

J. van der Eerden te 's-Hertogenbosch:
Voorstel om te komen tot herstel van de stads-
muren en grachten van 's-Hertogenbosch, enz.

Mr. M.G.L. van Schouwenburg te Zwolle:
Zweedse en Engelse gids van Vaxholm Fästnings-
museum;
Gids Bohus Fästning Kungäls (Zweden);
Kaartje van Gothenburg met ligging Skansen Kro-
nan; (museum)
Gidsje Bohuslän met korte beschrijving van his-
torische vestingen Bohus en Marstrand;
Prentbriefkaarten van de vesting Bohus;
Folder Kungälv met beschrijving van de vesting
Bohus;
Folder Marstrand met beschrijving vesting
Carlsten;
Gids betreffende vestingmodellen van Dahlberg;
Zie verder Courantenknipsels.

C.O.A. Baron Schimmelpennick van der Oye te
Utrecht:
Levensbeschrijving van Hendrick Ruge;
Genealogische gegevens betreffende het geslacht
Ruse-van Ketwich;
Gegevens uit: "Deensche biografisch handwoorden-
boek" 1926 betreffende Hendrick Ruse, Baron
Rijsenstein;
Opstel: "Nederlandse bouwmeesters en stedeboowers
in Denemarken in de 17de eeuw;
Historische aantekeningen en correspondentie over
Deense versterkingen van wijlen W.H. Schukking;
Nr. 51 jaargang 1934 van "De Ingenieur" waarin
een artikel van Ir. R.C. Versteeg over: Neder-
landse ingenieurs en architecten als vesting-
bouwers in Denemarken (17de eeuw);
Vilh. Lorenzen: Den Nordsjaellandske Borg
"Langsøhus";
Vilh. Lorenzen: Christiansburg, uit: Saetryk af

Historick Tidsskrift 10 BV.;
Plan Citadel Fridrieshaven, Kopenhagen;
Plan vestingwerken van Kopenhagen 1692;
Ontwerpplan van Hendrick Rüse voor de citadel van Kopenhagen 1666;
Luchtfoto van de Citadel van Kopenhagen;
Plan vesting Kopenhagen c.a. 1728, uit A.R.A. Den Haag;
Foto buste van Rüse Baron Rijsenstein in Museum Frederiksborg;
Kaartje van de Stelling Kopenhagen (1889-'94);
Luchtfoto Stad Helsingör;
Beschrijving van Helsingör en afb. van Slot Kronborg;
Plan van de Citadel van Kopenhagen met een gedeelte van de stadsversterking;
3 Foto's van de Citadelpoort te Kopenhagen.

BIJLAGE III

Courantenknipsels-Archief (vervolg)

- 701 RIJNAUWEN Fort Prov. Commissie stelt beslissing over plan Rijnauwen uit, uit: Utrechts Nieuwsblad 13-2-1968
- 702 EL MORO, Porto Rico, Golfbaan in oude fortgracht, uit: Toronto Daily Star 16-12-1967
- 703 MACAU (China), Oud Portugese post, fort Monte, uit: Toronto Daily Star 17-11-1967
- 704 RIJNAUWEN Prov. Commissie bezoekt omstreden fort, uit: Utrechts Nieuwsblad 23-2-1968
- 705 ORTHEN (Fort) Nieuwe bestemming fort, in voorbereiding, uit: Brabants Dagbl. 11-12-1967
- 706 ORTHEN Fort nu tiener-instuif, uit: Brabants Dagblad 13-2-1968
- 707 HEUSDEN Restauratie van wallen en grachten, uit: zonder datum
- 708 RIJNAUWEN lijdt schade door andere bestemming, uit: Het Centrum 23-2-1968

- 709 RIJNAUWEN Commissie naar het fort om over plan te adviseren, uit: Nw. Utr. Dagblad 23-2-1968
- 710 RIJNAUWEN Wat gaat er met het fort gebeuren, uit: Trouw 27-2-1968
- 711 BERGEN OP ZOOM "Menno van Coehoorn" vraagt aan de Kroon vernietiging van Raadsbesluit, uit: Br. Nieuwsblad 18-1-1968
- 712 BERGEN OP ZOOM Jonge historische kring doet vooral beroep op de jeugd, uit: Brabants Nieuwsblad 29-1-1968
- 713 BERGEN OP ZOOM Bergenaar verdedigt het streven van de Stichting M.v.C. in Ravelijn 1, uit: Br. Nieuwsblad 7-2-1968
- 714 BERGEN OP ZOOM Ravelijn 2, uit: Br. Nieuwsblad 9-2-1968
- 715 BERGEN OP ZOOM Ravelijn 3, uit: Br. Nieuwsblad 20-2-1968
- 716 BERGEN OP ZOOM Ravelijn 4, uit: Br. Nieuwsblad 26-2-1968
- 717 BERGEN OP ZOOM Het Ravelijn op het feestje van "vastenavond", uit: Br. Nieuwsblad 26-2-1968
- 718 BERGEN OP ZOOM Actie voor behoud van het Ravelijn, uit: Br. Nieuwsblad 4-3-1968
- 719 BERGEN OP ZOOM Referendum over Ravelijn start binnen twee weken, uit: Br. Nieuwsblad 6-3-1968
- 720 BERGEN OP ZOOM Voorzitter Menno van Coehoorn pleit in lezing voor behoud van het Ravelijn, uit: Brabants Nieuwsblad 8-3-1968
- 721 BERGEN OP ZOOM Referendum (tegenstander), uit: Brabants Nieuwsblad 14-3-1968
- 722 BERGEN OP ZOOM Standpunt Comité "Behoud Ongeschonden Ravelijn", uit: Brabants Nieuwsblad 14-3-1968
- 723 BERGEN OP ZOOM Actiecomité schrijft Premier, uit: Brabants Nieuwsblad 15-3-1968
- 724 BERGEN OP ZOOM Het Ravelijn in discussie, uit: Brabants Nieuwsblad 16-3-1968
- 725 BERGEN OP ZOOM Deze week referendum over het

- Ravelijn, uit: Brab. Nieuwsblad 18-3-1968
- 726 BERGEN OP ZOOM Ravelijn, uit: Br. Nieuwsblad 19-3-1968
- 727 BERGEN OP ZOOM Open Brief aan alle Bergenaars, Tekst Referendum op 22-3-1968
- 728 BERGEN OP ZOOM Muziekschool en Ravelijn, uit: Brab. Nieuwsblad 25-3-1968
- 729 BERGEN OP ZOOM Driekwart van de bevolking achter "Ravelijncomité", uit: Brab. Nieuwsblad 25-3-1968
- 730 CULEMBORG Fortmanoeuvres op 29 aug. 1889 in de N.H.W. Linie, uit: Culemborgse Courant van 1889.
- 731 NAARDEN Aanzienlijke uitbreiding van het Vestingmuseum, uit: Gooi- en Eeml. 24-4-1968
- 732 OUDE VESTINGWERKEN door J.J. de Wolf, uit: Recreatie sept. 1967
- 733 BOURTANGE wil verloren paradijs herwinnen, uit: Cobouw 23-3-1968
- 734 BERGEN OP ZOOM Referendum: Goed en gelukkig verschijnsel, uit: Brab. Nieuwsblad 27-4-1968
- 735 BERGEN OP ZOOM Brief aan de Koningin van het Ravelijncomité, uit: Br. Nieuwsblad 8-4-1968
- 736 KLAPPERKOP Fort (U.Z.Afr.) Semelsoldate bewaak fort Klapperkop, uit: Die Huisgenoot 19-4-1968
- 737 SURINAME Fort Nieuw Amsterdam, uit: Haagse Courant 11-5-1968
- 738 BERGEN OP ZOOM Geslaagd Referendum, uit: Democraat mei 1968
- 739 HEUSDEN Tank verzet eerste werk restauratie, uit de Volkskrant 9-5-1968
- 740 NAARDEN Vestingmuseum wordt uitgebreid, uit: Goois Nieuwsblad 13-5-1968
- 741 NAARDEN Vesting Naarden verdedigd door vrienden, uit: de Volkskrant 11-5-1968
- 742 MAASTRICHT Restauratie van bastion Waldeck, door L.J. Morreau, uit: Maasgouw
- 743 NAARDEN Kanonnen krijgen opknapbeurt, uit: Gooi- en Eemlander 28-2-1968
- 744 WILLEMSTAD De Wallen van Willemstad, uit:

- Brab. Dagblad 6-6-1968
- 745 RIJNAUWEN Bezwaren tegen plan Rijnauwen konden niet gehoord worden, uit: Utr. Nieuwsblad 13-6-1968
- 746 RIJNAUWEN Sterrenwacht raakt lelijk in het nauw, uit: Utr. Nieuwsblad 17-6-1968
- 747 MONUMENTEN van MARS Wandelingen langs wal en weergang, uit: Het Vaderland 7-6-1968
- 749 RIJNAUWEN Studenten in actie voor sterrenwacht op het fort, uit: de Volkskrant 19-6-1968
- 750 MAASTRICHT Oude documenten en teekeningen te Parijs, uit N.R.C. 6-12-1933
- 751 MAQUETTES van Ned. vestingen te Parijs, uit: N.R.C. 14-5-1933
- 752 ANTWERPEN Einde van de Lunet van Berchem door Walter van Uytfangh, uit: De Nieuwe Gazet 2-7-1968
- 753 ZUID AFRIKA Toe Suid Afrika nog jonk was, uit: Speciale Shell Uitgave
- 754 KLAPPERKOP Fort, Pretoria se Seinheuwel, uit: Hoofstad 20-6-1968
- 755 KLAPPERKOP Fort, Krijgsmuseum geopend door twee presidenten, uit: Hofstad 21-6-1968
- 757 RIJNAUWEN Rijksuniversiteit gaat in hoger beroep bij de Kroon, uit: Utr. Nieuwsblad 18-7-1968
- 758 ZWOLLE De Stadsmuur van Zwolle voor een deel gerestaureerd, uit: de Ned. Gemeente 19-7-1968
- 759 KLAPPERKOP Fort, New Military Museum, uit: South Africa Digest 5-7-1968
- 760 HEUSDEN restaureert zich tot historisch monument, uit: N.R.C. 3-5-1968
- 761 CULEMBORG 650 jaar, uit: N.R.C. 30-4-1968
- 762 JUTPHAAS Fort, Oud fort als opslagplaats van wijnen, uit Alg. Dagblad 17-5-1968
- 763 SCHALKWIJK Fort, Lyceïsten bezetten wederrechtelijk het fort, uit: Het Vaderland 25-6-1968

- 764 RIJNAUWEN Studenten willen sterrenwacht op het fort, uit Het Vaderland 19-6-1968
- 765 HEUSDEN Eerste spade voor restauratie door militaire tankdozer, uit: N.R.C. 11-5-1968
- 766 MARTELLO TOWERS, Uit: Bulletin Simon vd Stel Stigting (S.A.) april 1968
- 767 NECESSITY Fort, Penns. U.S.A. uit: Bulletin Simon vd Stel Stigting, april 1968
- 768 BERGEN OP ZOOM B.o.Z. broedt gevaarlijk ei uit, uit: Brabantia, mei 1967
- 769 STICHTING RECREATIE, Beraadgroep "Openstelling Militaire Terreinen", uit: Jaarverslag 1965
- 770 MAASTRICHT, Overblijfselen van 18de-eeuwse vestinggangen te Wijk-Maastricht, uit: Maasgouw juli 1968
- 771 HARDENBERG H. met zijn onderaardse gangen, uit: De Vechtstreek 30-5-1952
- 772 HARDENBERG, Een wichelroede onderzoek, uit: Gramsberger Courant 6-6-1952
- 773 HARDENBERG, Levendige belangstelling voor onderaardse gangen, uit: De Vechtstreek 13-6-1952
- 774 BOURTANGE, Herstel Oud-Bourtange zou 5½ miljoen kosten, uit: Nw. Rott. Courant 11-9-1968
- 775 HEUSDEN Wallen gaven oud verdedigingspoortje prijs, uit: Brab. Dagblad 3-9-1968
- 776 TORONTO (Canada) Fort York guards fire salute, uit: Globe and Mail 21-5-1968
- 777 RIJNAUWEN Fort, Voor de eerste keer strijd om honderd-jarig fort, uit: De Volkskrant 10-8-1968
- 778 ALGEMEEN, Parels aan Nederlands stedenkroon, uit: Het Vaderland 14-6-1968
- 779 OHRIGSTAD (Zuid Afr.) Die eenigste oorblywende muur van die eerste Voortrekkersfort, uit: baNtu nr. 7 - 1962
- 780 HEUSDEN Een rijke historie en een goede toekomst, uit: Techn. Gemeentebld, 19-10-1968

- 781 DOESBURG De lage linie opengesteld, uit:
Toeristen Kampioen 15-11-1968
- 782 's-HERTOGENBOSCH Plan van der Eerden be-
oogt herstel Bossche stadsmuren en grachten,
uit: Brab. Dagblad 27-11-1968
- 783 GROENLO Grol hoopt grachtencomplex in oude
glorie te herstellen, uit: Tubantia 7-12-
1968
- 784 AMSTERDAM Stelling, Kruitfort Vijfhuizen
moet weg, uit: Haarl. Dagblad 9-12-1968
- 785 AMSTERDAM Stelling, Fort Vijfhuizen, op-
heffing als munitiebergplaats, uit: N.R.C.
7-12-1968
- 786 GHANA Afr. Restauratie van Hollandse forten,
uit: Accent 16-11-1968
- 787 MAASTRICHT, Grote veranderingen op til voor
't stadspark, uit: Nw. Limburger 13-12-1968
- 788 HELSINGOR (Denemarken) Slot Kronborg.

BIJLAGE IV

Publicaties

Zolang de voorraad strekt zijn onderstaande uit-
gaven verkrijgbaar, door aanvraag bij het secre-
tariaat (Frans Halslaan 51 OEGSTGEEST), *onder
gelijktijdige overschrijving* van het bedrag op
girekening nr. 63844 t.n.v. de Stichting te
OEGSTGEEST.

Plan Oud-Nederlands Vestingstelsel	f 0,75
Plan Nieuw-Nederlands Vestingstelsel met toelichting	f 0,75
Jaarverslagen (voor zover nog voor- handen) per stuk	f 0,25
Register op de jaarverslagen	f 0,25
Overdrukken van onderstaande onder- werpen, per stuk	f 0,25

Dr. J. Belonje	"Linie van Beverwijk"
Idem	"Een oud kruitmagazijn bezuiden Spaarnwoude"
Idem	"Johan van Rijswijk Generaal der Fortificatiën"
Idem	"Het Werk aan het IJ vóór Diemerdam"
Mr. G. Overdiep	"Het Huis Ruinen"

ATLAS van historische vestingwerken in Nederland, bewerkt door de Studie-commissie van de Stichting.

I.	Provincie Groningen-Friesland- Drente en Alg. Inl.	f 10,50
IIa.	Provincie Overijssel	f 2,50
IIb.	Provincie Gelderland	f 3,50
IIIa.	Provincie Utrecht	f 3,50
IIIb.	Provincie Noord-Holland	f 5,--
	Algemene Inleiding afzonderlijk	f 1,--

Voor anderen dan donateurs en begunstigers zijn de prijzen van de ATLAS respectievelijk:
 f 15,--, f 4,--, f 5,--, f 5,50, f 7,-- en
 f 2,--, franco thuis.

— I N H O U D —

	blz.
Inleiding	3
Besturen	6
Jaarvergadering van het Hoofdbestuur	7
Financieel Overzicht	10
Studie-commissie	13
Correspondenten	13
Contacten, Propaganda enz.	15
Donateurs en begunstigers	18
Excursie	20
Ontvangen jaarverslagen en periodieken	21
Mededelingen over historische vestingwerken	
Groningen	23
Overijssel	23
Gelderland	24
Utrecht	28
Noord-Holland	30
Zuid-Holland	34
Zeeland	36

Noord Brabant 37

Limburg 44

Bijlagen:

I. Adreslijst Bestuur en Correspondenten 45

II. Schenkingen 48

III. Courantenknipsel-archief 51

IV. Publicaties 56

Zij, die in hun laatste wilsbeschikking de STICHTING MENNO VAN COEHOORN willen gedenken, worden er aan herinnerd, dat de Stichting is gevestigd te AMSTERDAM, ten kantore van Notaris mr. A.M. Benders en is opgericht op 18 april 1932.

De Stichting werd, met machtiging van de Directeur der Rijksbelastingen te Amsterdam, d.d. 17 september 1939, nr. R.9/821, door de Inspectie der Registratie en Successie te Amsterdam toegelaten als rechtspersoon, bedoeld in art. 24.1. der Successiewet 1956.

Het secretariaat van de Stichting is gevestigd: FRANS HALSLAAN
51 TE OEGSTGEEST.
